

Євгеній Бевзюк

д-р. іст. наук, доц.

Ужгородський національний університет

88000, Україна, Ужгород, пл. Народна, 3

E-mail: evbevzuk@gmail.com

СЛОВАЦЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ЗА ЧАСІВ РЕВОЛЮЦІЇ 1848–1849 рр.

На тлі процесу становлення нації народи, позбавлені імперіями державності, вимагали перегляду власного статусу, а словаки здійснили спробу досягти визнання своїх національних та соціальних прав. У змісті національно-культурної словацької парадигми власний етнічний інтерес домінував над ідеєю громадянського суспільства. Тому практика словацького руху поступово доповнилася планом утвердити свій етнічний інтегральний потенціал шляхом його емансипації у рамках монархічної австрійської системи. В умовах мозаїчної імперської етнічної структури спроба реалізувати свою національну ідею під час «Весни народів» призвела до закріплення у словаків такої форми суспільної поведінки, яка визначила етнополітичну обережність і світоглядний мімезис словацьких ідеологів.

Відповідно, модернізація національної словацької ідеології продовжувала відчутно залежати як від поширення наднаціональної ідеї «австрійства» з її «єдиним імперським народом», так і від подальшої практики реалізації регіональної ідеологічної конструкції становлення угорської політичної нації. А проте, в ієрархії ціннісних суспільно-політичних орієнтацій словацьких національних ідеологів періоду революції 1848–1849 рр. верхню сходинку посіла ідея територіальної автономії, а культурна емансипація та захист мови, як і раніше, залишалися пріоритетними завданнями словацького національно-культурного руху.

Ключові слова: *нація, імперія, словацький рух, угорці, мова, ідеологія, культура, Австрія, Угорщина, Словаччина, революція, рівність, права, свобода, етнос, громадянське суспільство, автономія.*

Evgen Bevzyuk

Doctor of History, Associate Professor
Uzhhorod National University
3, Narodna Square, Uzhhorod, 88000, Ukraine
E-mail: evbevzyuk@gmail.com

SLOVAK NATIONAL IDEA DURING THE REVOLUTION OF 1848–1849

In the process of forming European nations, peoples that were deprived of their statehood by the empires, demanded a revision of their status, and the Slovaks made an attempt to reach recognition of their national and social rights. In the context of the national-cultural Slovak paradigm, its own ethnic interest dominated over the idea of civil society. Therefore, the Slovak movement practice was gradually complemented by the plan to establish its ethnic integral potential through its emancipation within the framework of the monarchical Austrian system. Under conditions of a mosaic imperial ethnic structure, the attempt to realize its national idea during the Spring of Peoples led to the attachment of such a form of social behavior among the Slovaks, which determined the ethnopolitical caution and world-view mimesis of the Slovak ideologists.

Accordingly, the modernization of the national Slovak ideology continued to depend heavily on the spread of the supranational idea of "Austria" with its "united imperial people," as well as on the further practice of implementing the regional ideological construction of the Hungarian political nation's formation. At the same time, despite the difference in their integration scale, the first etatist model was designed for the introduction of Slovaks into Danube Monarchy, and the second — for the construction of the Hungarian national state. In general, in the hierarchy of socio-political values of the Slovak national ideologists during the period of the revolution of 1848–1849, the idea of territorial autonomy was at the top of the agenda, and cultural emancipation and language protection continued to be the priority tasks of the Slovak national-cultural movement.

Keywords: *nation, empire, Slovak movement, Hungarians, language, ideology, culture, Austria, revolution, freedom, ethnos, civil society, autonomy, Hungary, Slovakia, equality, rights.*

Національний рух і становлення національних орієнтирів у словаків у першій половині XIX ст. — одна з найяскравіших і насичених соціально-політичним змістом сторінок у минулому слов'янських народів Європи. Цей процес співпав із грандіозною епохою генезису капіталізму як у

соціально-політичному, так і економічному плані. Актуальним наше дослідження вважаємо тому, що процес становлення національної ідеології у ХІХ ст., що мав місце у словацькому середовищі, відбувався на широкому історичному тлі революційного піднесення, поширення національного принципу державотворення в більшості європейських країн.

Метою дослідження є висвітлення перебігу, закономірностей і специфіки формування національної парадигми у словаків у період революції 1848–1849 рр. Об'єктом вивчення є словацький національний рух, а предметом наукового аналізу — національна ідеологія, що формувалася під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів. Для досягнення основної мети дослідження автор вважав за необхідне вирішити низку таких наукових завдань: науково, логічно, аргументовано і взаємопов'язано викласти специфіку процесу формування національної ідеології у словаків та розкрити її основні риси.

Науковий етап дослідження слов'янської проблематики розпочався у 30–60 рр. ХІХ ст., що пояснюється появою в цей період кафедр слов'янознавства. Особливе загострення уваги до проблем мови й літератури слов'ян, їхньої спорідненості було результатом зростаючого інтересу Російської імперії до європейської геополітики. Загалом російську славістику ХІХ ст. можна охарактеризувати як слов'янофільську.

У радянській історіографії дослідження теми знайшло свій подальший науковий розвиток. Радянські історики підійшли до розгляду проблеми, звертаючись до методології формаційності суспільно-економічних процесів у історії. Починаючи з 80-х рр. ХХ ст. окреслився відхід від марксистської методології, виникли нові підходи до вивчення слов'янської тематики. Проблема пошуку національної ідеології знайшла своє відображення в сучасній українській історіографії. Вивчення та популяризацію славістичної тематики продовжили такі славісти, як С. Віднянський, О. Іваненко, Л. Зашкільняк, М. Кріль, М. Крикун та ін. Варто визнати, що історіографія періоду словацького націотворення достатньо різноманітна і представлена цілою низкою зарубіжних досліджень. Дискусія й результати вивчення словацькими науковцями питань власної історії були відображені в комплексній академічній монографії «Істрія Словаччини» (Є. Маннова, Р. Голец, Є. Ковальська)¹. До того ж, звертають на себе увагу праці таких словацьких славістів, як Б. Банарі, А. Матовчік, П. Брук, С.Р. Кісь² та ін.

Словацька «революційна весна» періоду 1848–1849 рр. несла рудиментарні плями свого складного історико-політичного минулого, яке й визначало зміст ідеологічної практики національних словацьких патріотів і компромісну тактику їхньої політичної поведінки. Саме за останню низку дослідників віднесе словаків до консервативної частини спів-

учасників «конфлікту між прогресивними й реакційними націями», чим представить словаків у вигляді демонічно-гальмівної сили на шляху розвитку європейської демократії і свободи. Не поділяючи подібних оціночних суджень, цей період історії уважаємо етапом обґрунтованої, компромісної «політики прохань та меморандумів» у змісті словацького національного руху. Відповідно, словацький народ справедливо намагався отримати максимальну користь для себе від конфлікту між більш потужними народами і в такий спосіб прагнув зберегтися та отримати визнання статусу регіонального актора імперської внутрішньої політики.

Для словаків складним політичним явищем стала Угорська революція. 3 березня 1848 р. на Державних зборах Л. Кошут зажадав негайного здійснення ліберальної програми реформ, введення конституції і формування національного уряду. До того ж оратор з трибуни сейму заявив: «Основу Австрійської імперії може становити лише повноправність кожної національності й конституційна система»³. Вже 14 березня 1848 р. у «Словацькій народній газеті» була розміщена стенограма виступів парламентарів Державних зборів. З неї ми дізнаємося, що словацькі депутати підтримали економічну частину національної угорської програми. У парламентському виступі Л.Штур заявив: «наш народ, особливо у верхній частині Угорщини, після торішнього голоду й досі перебуває у злиднях, ... тому необхідно негайно виправити цю ситуацію»⁴.

Загалом дії національного угорського уряду графа Л. Баттяні сприяли модернізації основ державно-правового ладу Угорського королівства, а прийнятті Державними зборами Угорщини «Квітневі закони» 1848 р. демонстрували прихильність уряду до демократичних принципів. Водночас, за квітневими законами, угорська мова набувала статусу національної. Останнє підкреслювало домінування коштутової концепції «єдиної титульної політичної нації» як ідеологічної основи революційної модернізації Угорського королівства, але ставило під сумнів перспективу збереження ідентичності таких народів королівства, як словаки, румуни, хорвати, серби, українці.

Незважаючи на силове домінування на словацьких етнічних землях ідеї «угорської політичної нації», все ж необхідно визнати, що угорські реформи мотивували перехід словаків на вищий щабель організації національного руху та стали умовою політичної консолідації словацької еліти. Загалом словацькі інтелектуали, відчувши політичну перспективу, намагаються використати нові можливості продуктивно. Так, Л. Штур, перебуваючи під враженням несподіваних для нього березневих революційних подій у Відні, їх віддзеркалень в Угорщині, друкує 31 березня 1848 р. в «Словацькій народній газеті» статтю «Нове століття». Він пише:

«ту значну відстань, той час, про які ми думали, що зможемо подолати їх лише через 20, 30, 40 років, ми здолали всього протягом однієї ночі»⁵. Далі Л.Штур вітає березневі антифеодальні реформи Державних зборів Угорщини, схвалює запровадження свободи друку, недоторканність особи і власності, й особливо рівноправність християнських конфесій.

Водночас словацький лідер і його послідовники дійшли висновку, що декларовані угорськими реформаторами принципи «демократичної свободи» насправді не поширювалися на все населення королівства. На практиці склалася ситуація, коли, на думку Л. Штура, словаки, які дозріли в політичному відношенні, усвідомили свої права, а тому навіть були вже готові їх організовано захищати. Існує записка на ім'я прем'єр-міністра, графа Л. Баттяні, в якій доповідається «про нахабні підбурювання вчителем Яном Ротарідесом та Яном Кралем селян селища Прібелці». Безпосередньо словацькі агітатори називали квітневі закони вимушеною поступкою правлячої угорської еліти, а їхню національну політику — недолугою та хижацькою. Проте навесні 1848 р. словацьке населення королівства в більшості все ж підтримало угорські економічні реформи в аграрному секторі. В них воно побачило практичний сенс свого звільнення від феодальних повинностей. Так, селяни Березького комітату в листі до фейшпана писали, що нова аграрна політика дозволила їм «відчути себе вільними від графського ярма»⁶.

Таким чином, селянство, яке задовольнило свої первинні економічні потреби, отримавши від першого національного угорського уряду графа Л. Баттяні «Березневі закони», поставилося до ініціатив ліберальних національних словацьких діячів з обережністю, вважаючи їхні дії прихованою практикою віденських імперських зазіхань на позитивні досягнення угорських революційних лібералів.

Політизація словацького руху актуалізувала синергію впливу чеських національних ідеологів на зміст словацької національної парадигми часів революції. Надати однозначну оцінку цьому процесу і сьогодні не видається можливим, насамперед з погляду наявності різних концептуальних поглядів на факт інтенсивності та глибини чесько-словацької ідеологічної спільності періоду революції 1848–1849 рр. Так, словацький історик Л. Голотік вважає, що сама ідея єдності чехів і словаків до початку «Весни народів» уже втратила свою актуальність з причини завершення до цього часу процесу національної диференціації між чехами і словаками⁷. Інший словацький дослідник Я. Новотний дотримується думки, що за часів революції знову актуалізувався проект чесько-словацького надетнічного об'єднання⁸.

Ми вважаємо за доцільне стверджувати, що наявні історичні факти дозволяють говорити про певне «перезавантаження» чесько-словацьких

політичних відносин у період революції. Для прикладу, Я. Коллар активно продовжував доносити до словацького соціуму ідею загальнослов'янської духовної спільності. Як відомо, політичний інтелектуал був великим прихильником ідеї «чехословацького народу». Водночас, чеські національні ідеологи свідомо наголошували на своїй особливій культурно-історичній статусності в колі західного слов'янства, чим інколи зводили словацький народ до рівня певного додатку до власної ідентичності.

Навесні 1848 р. Л. Штур і його соратники практично намагалися не тільки оновити зв'язки і співпрацю з чехами, а навіть використати їх на свою користь. Так, Л. Штур помирився й зав'язав дружні стосунки з К. Гавлічком. 20 квітня 1848 р. на запрошення радикального демократа Й. Фріча Л. Штур приїздить до Праги, де негайно розгортає бурхливу політичну пропаганду між молодими чеськими радикалами. Так, 30 квітня він із запалом виступить на зборах на честь заснування демократичного чеського гуртка «Слов'янська липа». Метою гуртка було проголошено «захист конституційних принципів», боротьбу за рівноправність чеської і німецької мов, досягнення самостійності чеських земель від домагань Німецького союзу, захист слов'янської взаємності та самостійність усіх слов'янських народів у рамках Габсбурзької монархії.

Значна активність словацького національно-культурного руху спостерігається на початку квітня 1848 р., коли словацькі інтелектуали від поміркованих мовно-культурних вимог переходять до оприлюднення своїх національних політичних прагнень. Означений період можна вважати часом повноцінної словацької політики «прохань та меморандумів». При цьому, в ієрархії ціннісних політичних орієнтирів пріоритетним символом «національної свободи», як і раніше, продовжувала виступати національна культура.

9 квітня 1848 р. на зібранні віденських слов'ян у залі «У Шперла» з темпераментною промовою від імені словацького народу виступив Й. Гурбан. На його думку, головну перешкоду на шляху набуття словаками свободи в імперії становить відмова влади визнавати на королівських землях «священне право народів користуватися своєю батьківською мовою». Політичним фоном для подібної заяви, безумовно, слугувала розпочата у квітні угорцями військова експедиція проти повсталих селян Західної Словаччини в комітатах Гемер, Зволєн, Тренчін (докладно дії угорських військ у своїх спогадах описав полковник, комісар уряду Л. Беніцький)⁹. Відповідно, далі розвивав свою думку Й. Гурбан, словаки залишають за собою право отримати й відстояти цю життєво необхідну для їхнього народу свободу навіть із допомогою зброї¹⁰.

Наступною пам'ятною подією в словацькому національному русі стала квітнева гурбанівська листівка «Брати словаки!». Її варто роз-

глядати не стільки як інструмент пропаганди, скільки як публічний аспект програми словацької національної інтеграції. Передбачаючи сценарій радикалізації міжнаціональних відносин в Угорському королівстві, Й. Гурбан заради єдності Словаччини закликає народ утворювати регіональні місцеві комітети і в такий спосіб перебрати національно-політичну ініціативу на себе¹¹.

Водночас, в унісон політичній позиції Й. Гурбана буде звучати стаття Л. Штура «Погляд на розвиток західних і південних слов'ян», яку він опублікував 2 травня 1848 р. у чеській газеті «Народні новини» (Národní noviny) К. Гавлічека. У статті Л. Штур аналізує слов'янські національні програми з позиції всеслов'янського ідеолога й демонстративно спирається на концепцію слов'янської спільності. Під слов'янством словацький ідеолог воліє розуміти наднаціональне співтовариство самобутніх слов'янських народів, яке потрібно зміцнювати й захищати від німецьких і угорських зазіхань. Звідси його уявлення про можливість використати революційну ситуацію й реалізувати ідею слов'янської взаємності, яка в цей момент, на думку політика, має «всі шанси втілитися в реальність»¹². Тому для вироблення спільної консолідованої позиції у колі австрійських слов'ян Л. Штур пропонує організувати об'єднану зустріч патріотів і навіть бере участь у написанні й поширенні всеслов'янської відозви.

Загалом до першої декади травня 1848 р. стадія духовно-культурного словацького пробудження доповнюється змістом значної політизації словацького національного руху. Не в останню чергу спонукальними мотивами для цього стали поширення між німцями доцентрових настроїв (все частіше лунали заклики до створення Великої Німеччини) та подальша реалізація угорцями практики розширення регіональної гегемонії на теренах Угорського королівства. Незважаючи на те, що остання суперечила фундаментальному принципу демократичної свободи, яка була декларована угорськими реформаторами, потужний заряд колективної мобілізації суспільства, закладений «Весною народів», породив парадоксальне поєднання культурного націоналізму з демократичними принципами. На цьому тлі боротьби політичних інтересів, симбіозу ідей, конфліктів різноманітних національних ідеологій словацькі національні ідеологи програмі утворення «угорської політичної нації» протиставили ідею словацької територіальної автономії.

Саму ідею словацької територіальної автономії, поряд із практикою «політики прохань і меморандумів», варто вважати обґрунтованою тактикою національної боротьби періоду революції 1848–1849 рр. До того ж, ми поділяємо думку тих дослідників (Є. Маннова, Р. Голец, Є. Ковальська), які, надаючи оцінку словацькому національному руху періоду 1848–1849 рр., воліють не використовувати термінологічне словоспо-

лучення «словацький національно-визвольний рух у 1848–1849 рр.», а вживають термін «національний рух»¹³. Такі оціночні судження, на нашу думку, не несуть емоційного забарвлення, притаманного марксистській школі дослідників словацького національного руху періоду 1848–1849 рр. (І. Удальцов, Я. Новотний та ін.)¹⁴.

Відповідно, варто визнати, що атмосфера високої напруги політичних пристрастей, яка, безумовно, охопила словацьких національних політиків, хоча й торкалась безпосередньо словацького народного середовища, але так і не набрала змісту справжнього масштабного «визвольного протестного руху», як це, наприклад, водночас відбувалося в середовищі угорського народу. Ба більше, як відомо, автори «Вимог словацького народу» висловлювали «щирю вдячність Всевишньому Богові та Його Величності імператору» та «сподівалися на його Високу милість»¹⁵.

У самій назві етапу «політики прохань і меморандумів» вбачається позитивне ставлення до оцінки обраної словацькими ідеологами тактики політичної боротьби. Таким чином, словацькі меморандуми в порівнянні з програмами інших слов'янських народів не мали притаманного їм формалізованого характеру та знаменували собою початок нового політичного періоду в словацькому національно-визвольному русі.

Дещо інші акценти в оцінках «меморандумів» розставляють такі західноєвропейські дослідники, як А. Тейлор, Р.А. Канн, А. Скід. Вони не заперечують вагомості появи консолідованої позиції словацьких ідеологів, але її позитивне наповнення ідеєю автономії відносять на користь вдумливої внутрішньої наднаціональної політики Габсбургів. Концепція наднаціональної монархії (Х. Ханч, А. Вандрушко)¹⁶ і надалі продовжує визначати раціонально-критичний напрям у західній історіографії. Тому не випадково британський історик Тейлор піднесено констатував: «Габсбурги були найславетнішою династією сучасної історії, й історія Середньої Європи оберталася навколо них, а не навпаки»¹⁷.

Практичним результатом тактики «політики прохань і меморандумів» стало зібрання 10 травня 1848 р. у Ліптовському-св.-Мікулаші представників різних словацьких комітетів. У цей час «словаки вперше після тисячі років, — емоційно підсумував Л. Штур, — постали на боротьбу за своє власне життя»¹⁸. На зборах під головуванням Гурбана, Годжі, Штура були сформульовані «Вимоги словацького народу». Присутнім їх зачитав молодий нотаріус Клайн. «Вимоги» містили оцінку угорської національної програми, березневих та інших законів Угорського сейму, проголошували національні свободи, ставили питання стосовно необхідності розв'язання соціальної і селянської проблем.

Документ складався з 14 пунктів, мав загальнонаціональне значення та резонував із демократичним духом угорської національно-демокра-

тичної програми. До того ж, у ньому віддзеркалився властивий тій епосі «колерит вірнопідданських почуттів» до влади, недостатній рівень загальної політизації словацького народу. Відповідно, словацький маніфест містив прохання — дозволити утворити територіальну автономію, «обрати і власний сейм, який буде скликаний на основі народного представництва»¹⁹. Як бачимо, документом пропонувалося на федеративних засадах реорганізувати устрій Угорського королівства та скликати загальноугорський парламент із числа представників усіх національностей королівства.

В основі «Вимог» лежала словацька мовно-культурна ідеологема, яка залишалася близькою та зрозумілою не лише для поміркованих лібералів, але і для лівого крила політиків на чолі з Л. Штуром. Останні традиційно «з запалом і захопленням не припиняли захищатися від надмірних вимог мадярів та намагалися своє діловодство та богуслуження захистити і здійснювати не мадярською мовою»²⁰. Цей аспект національної ідеї не втратив своєї актуальності навіть у період революції. Зібрання просило визнати самобутність словацького народу, його право на використання словацької мови: «Щоби судочинство, адміністративне листування, закони й комітатське листування відбувалися народною мовою»²¹.

Зрозуміло, що в разі вручення «Вимог» угорському уряду їх позитивний розгляд був би неможливий. З моменту оприлюднення «Вимог», навіть не дочекавшись процедури вручення документа австрійському імператору та Угорському сейму, уряд Л. Баттяні видає ордери на арешт авторів першої словацької державно-правової програми — Л. Штура, М. Годжі, Й.М. Гурбана. У розісланих листівках полковником гонведів та комісаром уряду Л. Беніцьким було обіцяно особам, які допоможуть спіймати словацьких лідерів, видати винагороду в 100 срібних форинтів²². Цілком логічно, що з моменту настання репресій словацькі діячі були змушені виїхати до Праги, де взяли участь в організації празького Слов'янського конгресу.

Перед делегатами конгресу красномовно та енергійно виступить Й. Гурбан. Він озвучить «Вимоги словаків і угорських русинів». Цілком логічно постає завдання здійснити порівняння гурбанівських «вимог» із попередніми «Вимогами словацького народу», що місяцем раніше були озвучені на зборах у Ліптовському-св.-Мікулаші.

Однозначно, що однією з головних ознак еволюції словацької національної парадигми був тісний взаємозв'язок національної і культурної ідей, що, відповідно, і робить схожими вищезгадані «Вимоги». Такий підхід сприяв закріпленню національно-культурних ідей та відповідних ідейно-політичних течій. Останні своєю метою, в умовах революції 1848–1849 рр., ставили завдання об'єднати суспільство і в такий спосіб змен-

шити відстань між його різними соціальними верствами. Таким чином, ідея культурного пробудження фактично актуалізувалася ідеєю політичного згуртування народу на тлі власної етнічності. За цих умов культурний націоналізм доповнився ідеєю соціальної політики, що й додалося до змісту словацької національної програми.

А проте «Вимоги словацького народу» — це документальне свідчення процесу проникнення національної словацької ідеї у словацький соціум. Це підтверджується тим, що національні, політичні, культурні ініціативи були обговорені на зборах представників різних районів Словаччини. Водночас «Вимоги словаків і угорських русинів» Й. Гурбана — це документальне підтвердження зрілості словацької політичної еліти.

Повертаючись до сформульованих Й. Гурбаном «Вимог словаків і угорських русинів», зазначимо, що документ відповідав новій якості інтеграційного моменту. Зі змісту «Вимог» стає зрозумілим, що словацьке та українське населення Австрії подане в документі як спільний об'єкт політичного інтересу словацьких інтелектуалів, що мешкали на теренах імперії. У документі пропонувалося надати слов'янським народам королівства право скликати свій сейм, призупиняти рішення уряду за умови, якщо такі «будуть загрожувати словацькій і русинській народностям»²³. Незважаючи на деяку неповноту, гурбанівська схема розв'язання слов'янської проблеми на землях Угорської корони вдало поєднувала регіональний і структурний принципи реформування мультиетнічної Угорщини та враховувала тяжіння периферійних еліт до утворення національних автономій.

Однак наступ контрреволюції кардинально змінює політичну ситуацію. Далі, як доповідав російський консул у Бродах Краузе, енергійний князь Віндішгрець не лише «розігнав слов'янську камарілью і звільнив Прагу, але і врятував державу від міжусобної війни»²⁴. Від моменту поразки 17 червня 1848 р. празького повстання починається останній етап словацького руху періоду революції, в якому розвиток національної парадигми від своєї активної фази переходить у стан кінцевого визначення словацькими ідеологами компромісної тактики національного руху. На цьому етапі словацька тактика балансування між німецькою й угорською національними ідеями, Віднем і Пештом (двома силовими центрами) зазнає змін. Відповідно, національні протиріччя й навіть «празьке кровопролиття з німецькою партією» відходять на другий план.

Поступово віденська контрреволюційна німецька партія перебирає на себе функцію активного гравця при вирішенні долі словацького народу. В умовах переходу політичної ініціативи на бік консервативних і поміркованих сил у словаків актуалізуються радикальні ідеї і радикальні

методи досягнення кінцевої мети свого національного руху. Така політична ситуація до певної міри стимулювала зміну тактики національної боротьби. З цього часу політичний інтерес словацьких ідеологів поступово переплітається з діями віденського двору. Л. Штур навіть починає розглядати Австрію як ситуативного партнера, хоча ще на конгресі волів вигукувати: «Із загибеллю Австрії ми не загинемо!»²⁵.

Як відомо, на початку словацький національний рух не був політично пов'язаний із віденською контрреволюційною камарільєю та не ставив собі завдань, які б являли собою загрозу територіальній цілісності Угорщини. Проте асиміляційна національна політика угорського керівництва на словацьких етнічних територіях підготувала підґрунтя для виникнення нового вогнища контрреволюції на словацьких землях.

Після розгрому празького повстання Л. Штур, Б. Носак, Й. Гурбан вирушили до Загреба. Там вони розгортають енергійну політичну кампанію та працюють над проектом антиугорської коаліції. Були надіслані листи чеху Й. Фрічу, полякам Е. Любомирському, К. Лібельту. В результаті домовленості з останніми здійснене формування особливого польського легіону під командуванням капітана Бенковського, який згодом відзначився хоробрістю у вересневому повстанні словаків у Подєбрадланському краї²⁶.

Проте головними стратегічними слов'янськими партнерами для словаків у цей час стали хорвати. Їх очолював бан Хорватії барон Єлачич. Словаки очікували від нього самостійної слов'янської політики і швидкого початку воєнних дій. Невипадково Л. Штур у цей час висловлює свої сподівання на те, що боротьба угорських сербів і хорватів проти угорців допоможе згуртувати між собою всіх слов'ян²⁷.

Підготовчий організаційний етап формування військової словацької антиугорської опозиції припадає на другу половину вересня 1848 р. У Відні 16–17 вересня 1848 р. було утворено перший військово-політичний орган — Словацьку національну раду (*Slovenská národná rada*). Рішенням установчих зборів (зібралося близько двохсот осіб) до ради увійшли Л. Штур, М. Годжа і М. Гурбан, секретарями були обрані Б. Носак та Д. Борик, а військову секцію ради очолили чехи Ф. Зах, Б. Блоудек, Б. Янечек. Рада звертається до словацького народу з відозвою «Словаки, браття!». Відозва — це красномовне свідчення остаточного обрання радикальною частиною лідерів словацького національно-культурного руху воєнної тактики на шляху досягнення своєї кінцевої політичної мети. Рада закликала словацький народ наслідувати приклад сербів і хорватів та розпочати «боротьбу заради захисту національних прав і свобод словацького народу»²⁸.

Тому вже у вересні словацький загін чисельністю в п'ятсот волонтерів, під головуванням чеських офіцерів з території Південної Моравії,

увійшов до Західної Словаччини. В «Історії словацького повстання 1848 року» штуровського послідовника й сучасника воєнних подій М. Дохнаного передано атмосферу високого національного патріотизму й жертовності, яка панувала серед словацьких волонтерів²⁹. Л. Штур також надасть схвальну оцінку словацьким добровольцям. Уже після революції у листі до Й. Гурбана він буде називати успіх словацьких добровольців під час наступу угорських революційних військ «днем великої вікторії словаків»³⁰. Загалом сприятлива політична ситуація дозволила керівникам Словацької національної ради 19 вересня 1848 р. від імені словацького народу декларувати незалежність Словаччини, закликати словацький народ розпочати військову боротьбу за свої національні й соціальні права.

Таким чином, практичною діяльністю Словацької національної ради стала організація військової складової словацького руху, матеріального забезпечення, ідеологічної підтримки членів добровольчого корпусу, що в кінцевому підсумку опосередковано сприяло перемозі коаліції контрреволюційних сил. Фактично з моменту вторгнення хорватського війська і його союзників на територію Угорщини у вересні 1848 р. буржуазно-демократична революція переросла у визвольну війну угорського народу проти контрреволюційного абсолютизму, який підтримали радикальні словацькі ідеологи. «Словаки утворили корпус волонтерів із 4000 чоловік під керівництвом Штура і Гурбана, — написав про цей факт у своєму щоденнику протоієрей М.Ф. Раєвський, — потім вони пішли воювати проти угорців, але на цей час вони приєдналися до корпусу генерала Сімонича, і їх уже очолюють імператорські офіцери»³¹.

Загалом статистичні дані про чисельність словацького корпусу різняться. Так, у «Нарисах Угорської війни», які побачили світ одразу ж після придушення революції, ми можемо прочитати наступне: «Майже двотисячний добровольчий загін словаків залишився вірним імператору»³². Л. Штур взагалі наводить цифру «у двадцять тисяч чоловік», які «цілий рік носили мечі» та брали участь у військових діях проти угорського уряду³³. Сучасні словацькі дослідники переважно воліють писати про шість тисяч словацьких волонтерів³⁴.

Під кінець 1848 р. дії радикальної частини словацького національного руху все тісніше співвідносяться з політикою австрійської контрреволюційної партії. Імператорська армія Віндішгреця вирушила від Відня до революційної Буди. З огляду на нові політичні обставини, у словацькому таборі революціонерів усе гучніше починають лунати заклики скористатися моментом, успіхом австрійського двору й уряду та в союзі з монархом вирішити не тільки мовне питання, але й отримати від нього для себе гарантії забезпечення своїх національних прав. В архіві Київського генерал-губернатора зберігається таємний лист від невідомого

автора, в якому він доповідає губернатору: «Я отримав відомості, за якими народи слов'янського походження — хорвати, долмати, словаки й інші, хто належав до Угорщини, від'єдналися від останньої і приєдналися до Австрії»³⁵. Додатковою підставою для прийняття такого політичного рішення, як писав Л. Штур, стало те, що уряд «пообіцяв нам однакові права з іншими народами»³⁶.

Відповідно, Словацька національна рада готова була співпрацювати «на рівних» із імперським Віднем. На підтвердження цієї думки цілком доречно буде навести цитату Л. Штура з його листа до І. Срезневського, в якому він заявить про наявність певного статусу словацького корпусу в складі австрійської армії: «ми ... як союзники австрійських військ»³⁷. Такий політичний вибір, на нашу думку, варто вважати ситуативним. Доцільно згадати штуровський вислів, який навів М.А. Рігельман на допиті 1847 р. у справі про кириломефодіївців. Російський чиновник такими словами характеризує політичні вподобання лідера словацького національного руху: «будучи угорцем, він завжди називав Австрію деспотичною, Угорщину вільною»³⁸. Як бачимо, революція 1848–1849 рр. скоординувала світоглядну парадигму радикальної частини словацьких патріотів. У ієрархії їх ціннісних орієнтирів національний інтерес став домінувати над ідеєю громадянської свободи. У міру поглиблення політичної кризи в імперії завданням Словацької національної ради стає виборювання свого місця у внутрішній імперській структурі.

Певні теоретичні моменти розвитку такого політичного сценарію будуть розглянуті Й.Гурбаном у лютневому номері «Народних новин» (1849 р.). Свою статтю Й.Гурбан починає зі спільного для всіх слов'ян звернення: «Австрійські слов'яни! Я звертаюся до вас всіх в ім'я нації». Далі він засуджує егоїзм угорських політиків, які зневажають слов'ян і продовжують ігнорувати їх національну свободу. Відповідно, майбутню долю австрійських слов'ян, їх національний інтерес він пов'язує з Австрією, яка, на його думку, не просто виявляє симпатію і співчуття до слов'ян, а з увагою, на відміну від угорських політиків, ставиться до їхніх національних прагнень³⁹.

Навіть навесні 1849 р., коли австрійський двір уже не приховував своїх контрреволюційних планів ліквідувати всі революційні та демократичні завоювання й відновити свій абсолютизм над усією імперією, Л. Штур продовжував сподіватися на Відень. Тому в листі до Й. Фріча він засудить чеських радикальних демократів, які прославляють Л. Кошута й тому демонстративно спалюють портрети бана Єлчича. Гідність словацького лідера також глибоко зачепив той факт, що його і Й. Гурбана в Празі називали австрійськими прислужниками. Водночас, і надалі продовжуючи послідовно відстоювати свій політичний вибір, Л. Штур,

посилаючись на надійні джерела, напише своєму чеському товаришу, що незабаром Словаччина отримає повну самостійність, а на всій її території, в усіх установах, школах і вищих закладах буде введена словацька мова⁴⁰.

Уже через кілька місяців Я. Коллар, І. Главач, Ф. Ганріх формують принципово новий політичний документ, поява якого раніше була просто неможливою. 10 березня 1849 р. згадані політичні інтелектуали (їх підтримали Л. Штур і Й. Гурбан) формулюють політичні рамки якісно нового словацького прохання на ім'я Франца-Йосифа I. Документ містив шість пунктів, а їхній зміст — це свідчення того, що рання ідея словацької національної автономії у рамках Угорського королівства (як відомо, вперше вона була прописана у «Вимогах словацького народу» 10 травня 1848 р.) трансформувалася в більш масштабний політичний проект словацької автономії у рамках Австрійської монархії. Крім традиційних заяв щодо «правової рівності всіх австрійських народів, незалежно від їхньої мови й національності», четвертий пункт заяви містив прохання дозволити організувати представницький парламентський орган словацького народу⁴¹.

До австрійського імператора в Оломоуц прибула делегація словацьких національних лідерів. Сьогодні в Архіві літератури та мистецтва Словацької національної бібліотеки зберігається дагерротип (фото) одинадцяти членів посольської делегації, між ними А. Кардош, М. Годжа, Л. Штур, Й. Гурбан, К. Кузмані, І. Козачек, С. Халупка та ін.⁴². 20 травня 1849 р. вони подали до особистої канцелярії цісаря документ «Прохання словаків про визнання словацького народу і провінційної незалежності Словаччини». В ньому містилося прохання вирішити словацьке національне питання шляхом надання високого дозволу: утворити в рамках імперії Габсбургів на етнічних словацьких територіях Словацьку коронну землю. Таким чином, партія абсолютистів і її ситуативні союзники з числа керівництва словацького національного руху тимчасово об'єднали свої зусилля. Перші намагалися використати енергію націоналізму, маючи на меті реставрацію, другі — задля досягнення мети утворення Словацької коронної землі в рамках Австрійської монархії.

Проте на момент отримання словацького меморандуму політична ситуація в імперії принципово змінюється. Цісар, перебуваючи в безпеці, 4 березня 1849 р. оприлюднює свій проект конституції. У ній проголошувалася територіальна єдність Австрійської імперії, а до її складу входили всі землі, зокрема й Угорщина⁴³. 7 березня 1849 р. під тиском військ рейхстаг був розпущений. Революція в Австрії завершилася. Таким чином, політичні обставини для надання нового статусу Словаччині були несприятливими, що й визначило долю «Прохання».

У зв'язку із зазначеним вище, цілком логічно постає запитання, наскільки компромісну позицію словацьких лідерів варто вважати «зра-

дою революційних ідеалів», якщо, для порівняння, водночас частина угорського уряду Естергазі відкрито переходить на бік контрреволюції. Напрошується висновок, що поява політичного рефрену словаків у бік монархії Габсбургів стала змушеним тактичним вибором під час боротьби словаків за свої національні ідеали. На підтвердження цієї думки можна навести вислів Л. Штура з його листа до І. Срезневського, в якому словацький національний ідеолог надав таку оцінку внутрішньополітичній ситуації, що мала місце на Угорських коронних землях: «ми, відчувши сприятливі умови, щоб позбавитись від вічного нестерпного гніту, повстали проти угорців»⁴⁴.

Водночас варто взяти до уваги аксіому, за якою політично незрілий словацький соціум загалом, за винятком незначного прошарку ідеологів, ще не був підготовлений до утворення національної держави. Подібна ситуація є цілком природною для етносів, які в силу історичних обставин у перехідний період історії продовжували входити до держав імперського типу, а їхня національна парадигма перебувала на етапі політизації. Наслідком оцінки цієї ситуації переважною більшістю словацьких ідеологів стала політична обережність, що межувала з консерватизмом. Проте відверте небажання словацьких політиків іти на компроміс із угорськими лідерами та намагання словацьких діячів досягти виконання своєї національної програми силовим шляхом поступово привели словаків у стан імперських консерваторів і контрреволюціонерів.

Незважаючи на викладене вище, варто уточнити: участь представників словацького корпусу в складі австрійських військових сил помилково вважати єдиним і одностайним вибором усіх словацьких національних патріотів. Історична реальність така, що частина словаків зробила свій політичний вибір на користь угорської революційної армії. Про участь словаків і слов'ян Трансільванії у революційному угорському русі писав О. Піч. Він констатував: «Чисельність повстанців, що взяли участь в усіх трьох повстаннях, була незначною ..., але варто визнати, що чимало словаків підтримували й воювали під знаменами Кошута»⁴⁵.

На користь цього твердження можуть слугувати матеріали, які сьогодні зберігаються в Державному архіві Закарпатської області. З них ми дізнаємося: революційні дії Державних зборів Угорщини були підтримані слов'янським населенням північної Трансільванії. У травні 1848 р. з Мукачівського замку були звільнені політичні в'язні. Маючи на меті матеріально підтримати угорську революцію, мешканці Тячева зібрали й передали на потреби армії кошти в розмірі 854 форинтів⁴⁶. Ремісники Березького комітату виготовили й передали національній гвардії близько 200 багнетів⁴⁷. У таких містах, як Мукачево, Ужгород створювалася національна гвардія. Число національних гвардійців у перші ж дні

сягнуло 1800 чоловік. Трансільванія, як і вся Словаччина, переживала період революційного підйому.

Отже зазначимо, що всі обставини участі словацьких національних патріотів або на боці угорських революційних сил, або у складі імперської австрійської армії, на нашу думку, потребують додаткового вивчення. Адже розв'язання подібних історичних дилем, які перебувають на стику практики етнічного самозбереження й перспективи революційної доцільності, особливо потребує максимальної толерантності, по-перше, з огляду на їхню методологічну неоднозначність, а також з причини наявності різних оціночних стереотипів. Тому в нашому випадку будь-яка кінцева оцінка може бути суперечливою, якщо взяти до уваги масштабність кінцевої мети, історичну динаміку періоду революції (локомотивом революційних ідей виступали самодостатні потужні народи — французи, німці, угорці, а інші переважно були втягнуті в «революційну воронку») і специфіку словацького соціального розвитку та його відставання від схожих процесів перехідного періоду, що мали місце в угорців і німців.

Безумовно, від словацько-австрійського формату військової співпраці найбільшу моральну користь отримали імперські сили. Австрійська влада, таким чином, змогла послабити революційний рух у імперії національним фактором. Вміло стимулюючи міжнаціональну ворожнечу, праві сили зуміли поміркованих, і навіть частину національно-радикальних слов'янських політичних лідерів перетягнути на свій бік і, таким чином, перетворили частину словаків у союзників контрреволюції. Проте варто визнати, що подібний вибір на користь Габсбургів не був виключною ініціативою таких словацьких національних лідерів, як Л. Штур та М. Годжа. Як відомо, Габсбурги зуміли мобілізувати до стану своїх політичних прибічників серба Й. Раячеча, хорвата Й. Єлачича, лідера трансільванських румунів С. Барнуці та ще багатьох інших.

Загалом доля угорської революції, як і будь-які сподівання щодо громадянських свобод у імперії, була вирішена контрреволюційним альянсом імператорів. Цілком справедливо подальшу перспективу розвитку політичної ситуації у імперії визначить 3 березня 1849 р. у парламентському виступі Ф. Шузелька. Він заявить: «Російська допомога — це нещастя для Австрії»⁴⁸.

Російська імперія вступала у війну, мету якої Микола I досить чітко означить у листі до І.Ф. Паскевича від 8 квітня 1849 р. Російський імператор цинічно пише: «я би не втрутився, якби власна сорочка не була ближче до тіла, якби не бачив у Бемі та інших шахраях в Угорщині не тільки ворогів Австрії, а і своїх власних ворогів, яких знищити варто для нашого ж спокою»⁴⁹. Це означало остаточну поразку Угорської революції

та слугувало Францу-Йосифу сигналом для повернення ініціативи щодо непорушності абсолютизму.

Подальша доля словацького національного руху визначалася практикою військового походу російського генерала І.Ф. Паскевича. Відповідно, третій літній військовий похід словацьких волонтерів відбувався в руслі «російсько-австрійських перемог». Отже, інтервенція контрреволюційного альянсу в Угорщині стала причиною угорської капітуляції 21 листопада 1849 р. А проте, надаючи оцінку діям корпусу словацьких добровольців у придушенні угорської революції, зазначимо, що реально п'ятитисячний словацький загін аж ніяк не міг визначити долю угорської національно-демократичної революції.

Архівні документи й численні мемуари російських військових, які брали безпосередню участь у каральних діях на землях Угорського королівства (К. Аберюхтин, Л. Ніколаї, О. Баумгартен, А. Верніковський, Н. Богдановський, І. Павлов, М. Ліхутін, П. Алабін), не містять свідчень про участь словацьких загонів волонтерів у бойових походах проти угорців. Іншими словами, твердження Ф. Енгельса про «обійми контрреволюції»⁵⁰, у які потрапили словаки, це, скоріше, гіпербола, ніж реальна оцінка масштабності участі словаків у контрреволюції, адже в силу об'єктивних причин вони просто не могли забезпечити успіху антиугорської воєнної експедиції.

Після поразки революції словацький корпус було розформовано. З цього моменту мрія словацьких ідеологів — Штура, Гурбана, Годжі — здобути автономію на своїх землях почала розглядатися Віднем як можлива загроза імперській цілісності, що до кінця й визначило долю цього національного словацького проекту. Все, що отримав словацький народ з боку австрійського уряду, — це незначні поступки у вигляді призначення трьох словаків Яна Коллара, Яна Главача та Франтішека Гарни урядовими представниками у словацьких справах. Мине лише рік, і активний діяч Словацької національної ради, один із авторів компромісної тактики національного словацького руху періоду революції 1848–1849 рр. Л. Штур, розчарований австрійською національною політикою, в листі до Срезневського напише: «Німці! Ми знову в скрутному становищі й невдоволення існує вже не тільки в нас, але й у всіх австрійських слов'ян, які були ошукані вами»⁵¹.

Таким чином, у процесі реалізації програми словацького національного руху в період революції 1848–1849 рр. у змісті національно-культурної словацької парадигми власний етнічний інтерес домінував над ідеєю громадянського суспільства. Тому практика словацького національного руху поступово доповнилася планом утвердити свій етнічний інтегральний потенціал шляхом його емансипації у рамках монархічної

австрійської системи. В умовах імперської мозаїчної етнічної структури спроба реалізувати словацьку національну ідею в часи «Весни народів» привела до закріплення у словаків такої форми суспільної поведінки, яка визначила етнополітичну обережність і світоглядний мімесис словацьких ідеологів.

Відповідно, модернізація національної словацької ідеології продовжувала відчутно залежати як від поширення наднаціональної ідеї «австрійства» з її «єдиним імперським народом», так і від подальшої практики реалізації регіональної ідеологічної конструкції становлення угорської політичної нації. А проте, незважаючи на відмінність їхньої інтеграційної масштабності, перша етатистська модель була розрахована на інтродукцію словаків у Дунайську монархію, а друга — на побудову угорської національної держави. Загалом в ієрархії ціннісних суспільно-політичних орієнтацій словацьких національних ідеологів періоду революції 1848–1849 рр. верхню сходинку посіла ідея територіальної автономії, а культурна емансипація та захист мови, як і раніше, залишалися пріоритетними завданнями словацького національно-культурного руху.

---

¹ История Словакии. Москва: Евролинц, 2003. 436 с.

² Banáry, Boris. Slovenské národné obrozenie v Hudbe. Martin: Matica sloven., 1990. 159 s. Maťovčík, Augustín. Slovenské národné obrozenie v kultúre a literatúre Dolný Kubín: Huba, 1993. 245 s.; Maťovčík, Augustín. Kontakty Kollárovcov s Bernolákovcami. (K 210. výročiu narodenia Jána Kollára, 1793–1852). *Knižnica*, 2003. № 4. Č. 5. S. 271–272; Brock Peter. Slovenské národné obrozenie 1787–1847. Kalligram, 2002. 189 p.; Kiss Szemán Róbert. Ján Kollár, veľký kreátor. *Slovanský prehľad 2005*, Roč. XCI. Č. 4. S. 557–562.

³ Кошут Л. Выступление на собрании венгерского государственного собрания 3 марта 1848 г. Покровский В. Рассказы из истории последнего пятидесятилетия 1816–1866. *Отечественные записки, журнал учено-литературный*. Под ред. А.А. Краевского. СПб., 1856. Т. CV. С. 61–62.

⁴ Krajinskí sňem. *Slovenskje národňje novini*. 14.03.1848. URL: <http://mi.memoria.sk/#>

⁵ Štúr L. “Noví vek”. *Slovenskje národňje novini* 31.04.1848. URL: <http://mi.memoria.sk/#>

⁶ Державний архів Закарпатської області (далі — ДАЗО), ф. 10 (Наджупан Березької жупи), оп. 9, од. зб. 2208, арк. 3.

⁷ Holotik L. Die Slowaken. Die Habsburgermonarchie 1848–1849. Wien, 1980. B. 3. S. 795.

⁸ Novotny J. K projektům společného státně politického řešení české a slovenské otázky za revoluce 1848–1849. *Zborník Filozofickej fakulty university Komenského. Historica*. Bratislava, 1971. No. 22. S. 87–96. URL: <http://www.watson.sk/index.php>

⁹ Beniczky L. Bányavidéki kormánybiztos és Honvédezredes Visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest: A Magyar Történelmi Társulat, 1924. Old. 354–358.

¹⁰ Slovanský sjezd v Praze roku 1848: sbírka dokumentů: K vyd. připravil Václav Žáček s použitím materiálu sebraného společně z Zdeňkem Tobolkou. Praha: Nakl. Československé akademie věd, 1958. S. 16.

¹¹ Hurban M. “Bratia Slováci!”. Apríl 1848. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 22.

¹² Štúr L. Pohľad na hýbanie sa západných a južných Slovanov. *Národní noviny*. 02.05.1848. KÚČL AV ČR. Digitalizovaný archiv časopisů. URL: <http://archiv.ucl.cas.cz>.

¹³ История Словакии. Москва: Институт славяноведения РАН, 2003. С. 258–259.

¹⁴ Удальцов И.И. Очерки по истории национально-политической борьбы в Чехии в 1848. Москва: Изд-во АН СССР, 1951. 251 с.; Novotný J. Diskuse kolem otázek hodnocení revoluce 1848–1849. *HČ*. 1967. S. 203–209. URL: <http://www.watson.sk>; Novotný J. K projektům společného státně politického řešení české a slovenské otázky za revoluce 1848–1849. *Zborník Filozofickej fakulty university Komenského. Historica*. Bratislava, 1971. No. 22. S. 87–96. URL: <http://www.watson.sk/index.php>.

¹⁵ Пич О. Очерк политической и литературной истории словаков за последние сто лет. *Славянский сборник*. СПб., 1877. № 2. С. 137.

¹⁶ Hantsch, Dr. Hugo. Die Geschichte Österreichs 1648–1918. Graz, Wien, Köln: Published by Verlag Styria, 1962. B. 2. 626 s.; Wandruszka Adam. Das Haus Habsburg: die Geschichte einer europäischen Dynastie. Wien, Freiburg, 1989. 224 s.

¹⁷ Taylor A.J.P. The Habsburg Monarchy 1809–1918: a history of the Austrian empire and Austria–Hungary. New-York: Paperback, 1964. P. 88.

¹⁸ Štúr L. Bodjanskému O. List. 15.12.1850. *Viděl rukopisných fondів і текстології Інституту літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України*, ф. 99, од. зб. 80, арк. 71.

¹⁹ Žiadosti slovenskíeho národa pred Jeho c. k. Jasnosť, pred krajinský uhorský snem, pred Jeho Výsost' uhorskíeho palatína, kráľovskíeho námestníka, pred ministerstvo uhorskô a pred všetkých priateľov človečenstva a národnosti. 10.05.1848. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 25.

²⁰ О титулярном советнике Ригельмане. *Государственный архив Российской Федерации (далі — ГАРФ)*, ф. 109. (Третье отделение собственной его императорского Величества канцелярии. 1-я экспедиция 1847), оп. 22, ед. хр. 81, ч. 12, л. 5.

²¹ Žiadosti slovenskíeho národa pred Jeho c. k. Jasnosť ... S. 25–26.

²² Zatykač na Hurbana, Hodžu a Štúra z roku 1848 — tlač, slovensky, nemecky, maďarsky. *Archív literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica*, f. 236, b. 6, jd. 1, s. 1. URL: <http://dikda.eu/ludovit-stur-dokumenty-literarneho-archivu-snk>.

²³ Hurban J.M. Žiadosti Slovákov a Ukrajincov uhorských, podané J.M. Hurbanom Slovanskému s jazdu v Prahe roku 1848. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 21.

²⁴ Сообщение российского консула в Бродах Краузе от 3 июля 1848 о влиянии революционных событий в г. Праге. Оригинал. *Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДАК України)*, ф. 442 (Канцелярия Киевского, Подольского, Волынского генерал-губернатора), оп. 798, спр. 153, арк. 301.

²⁵ Štúr L. Prejav na zasadnutí sekcie. Slovanský sjezd v Praze. 1848. *Sbírka dokumentů*. Nakl. ČSAV. Praha, 1958. S. 248.

²⁶ Hurban J.M. L'udovít Štúr — Rozpominky. Bratislava: Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1958. S. 666–667.

²⁷ Štúr L. “Pohľad na európske udalosti roku 1848”. August 1848. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 27–39.

²⁸ “Slováci, bratia!”. Výzva Slovenskej národnej rady. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 40.

²⁹ Dohnány Mikuláš. Slovenské povstani 1848/49. Bratislava: Tatran. 1988. S. 46–47.

³⁰ Štúr Ľ — Hurbanovi J.M. List. 22.09.1849. Bratislava. Archív literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica. M. 23. H 17. Popis: autograf. S. 2–3.

³¹ Раевский М.Ф. Дневник. *Отдел рукописей Российской государственной библиотеки*, ф. 627 (Раевский М.Ф., протоиерей русской посольской церкви в Вене), № 1, л. 49.

³² Очерк Венгерской войны 1848–1849 годов. Перевод с немецкого полковника Богдановича и подполковника Лебедева. СПб., 1850. С. 15.

³³ Štúr Ľ. Srezněvskému I.I. List. 15.12.1850. Štúr Ľudovít. Listy. Zost. J. Ambruš. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. D. II. S. 237.

³⁴ Bednár M., Bednárová M. Údlosti do začatia revolúcie na Slovensku. URL: www.stur.sk.

³⁵ Об отделении от Венгрии и присоединении к Австрии хорватов, догматов, словаков. По донесению неустановленного лица от 12 декабря 1848. *ЦДІАК України*, ф. 442 (Канцелярия Киевского, Подольского, Волынского генерал-губернатора), оп. 798, спр. 433, арк. 160.

³⁶ Štúr Ľ. Srezněvskému I.I. List. 15.12.1850. Štúr Ľudovít. Listy. Zost. J. Ambruš. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. D. II. S. 237.

³⁷ Štúr Ľ. Srezněvskému I.I. List. List. 15.12.1850. S. 237.

³⁸ О титулярном советнике Ригельмане. *ГАРФ*, ф. 109 (Третье отделение собственной его императорского Величества канцелярии. 1-я экспедиция 1847), оп. 22, ед. хр. 81, ч. 12, л. 5–6.

³⁹ Hurban J.M. “Slovo o přeporození Rakouska”. *Národní noviny*. Č.48. 28.02.1849. Ústav pro českou literaturu AV ČR. Digitalizovaný archiv časopisů. URL: <http://archiv.ucl.cas.cz>

⁴⁰ Listy Ľudovíta Štúra. II. S. 201–202.

⁴¹ Osnova slovenského prosbopisu, ktorá mala byť podaná cisárovi Františkovi Jozefovi I okolo 10. marca 1849. Dokumenty k slovenskému národnému hnutiu. S. 61.

⁴² Dagerotyp členov Slovenskej deputácie u cisára Františka Jozefa I. v Olomouci z 20. marca 1849. *Archív literatúry a umenia. Slovenská národná knižnica*. Sig. K 19/163.

⁴³ Манифесты и распоряжения австрийского императора об отделении от Венгрии и присоединении к Австрии хорватов, догматов, словаков. По донесению неустановленного лица от 12 декабря 1848. *ЦДІАК України*, ф. 442 (Канцелярия Киевского, Подольского, Волынского генерал-губернатора), оп. 799, спр. 78, арк. 5–7.

⁴⁴ Štúr Ľ. Srezněvskému I.I. List. 15.12.1850. Štúr Ľudovít. Listy. Zost. J. Ambruš. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1956. D. II. S. 237.

⁴⁵ Пич О. Очерк политической и литературной истории словаков за последние сто лет. *Славянский сборник*. СПб, 1877. Т. 2. С. 173.

⁴⁶ ДАЗО, ф. 61. (Архів п'яти коронних міст), оп. 1, од. зб. 1919, арк. 1–2.

⁴⁷ ДАЗО, ф. 10, оп. 9, од. зб. 2287, арк. 3.

⁴⁸ Schuselka Franz. Deutsch oder Russisch? Die Lebensfrage Österreich. Wien: Jasper, Hügel & Manz, 1849. S. 19.

⁴⁹ Письмо к фельдмаршалу И.Ф. Паскевичу от императора Николая Павловича 08.04.1849. Щербатов А.П. Генерал-фельдмаршал князь И.Ф. Паскевич. Его жизнь и деятельность. СПб.: Склад у В.А. Березовского, 1899. Т. 6. С. 282.

⁵⁰ Энгельс Ф. Демократический панславизм. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 6. С. 301–302.

⁵¹ Štúr Ľ. Srezněvskému I.I. List. 15.12.1850. S. 238.

REFERENCES

1. *Otechestvennyie zapiski, zhurnal ucheno-literaturnyy* (1856), 105, 61–62 [in Russian].
2. *Istoriya Slovakii*. (2003). Moskva: Institut slavyanovedeniya RAN [in Russian].
3. Udaltsov I.I. (1951). Ocherki po istorii natsionalno-politicheskoy borby v Chehii v 1848. Moskva: Izd-vo AN SSR [in Russian].
4. Pich O. (1877). Ocherk politicheskoy i literaturnoy istorii slovakov za poslednii sto let. *Slavyanskiy zbornik*, 2, 137 [in Russian].
5. Ocherk Vengerskoy voyni 1848–1849 godov. (1850). Sankt-Peterburg [in Russian].
6. Pich O. (1877). Ocherk politicheskoy i literaturnoy istorii slovakov za poslednii sto let. *Slavyanskiy zbornik*, 2, 173 [in Russian].
7. Scherbatov A.P. (1899). *General-feldmarshal knyaz I.F. Paskevich. Ego zhizn i deyatelnost*. (Vol. 6). Sankt-Peterburg [in Russian].